(इंग्रजीत टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

मुंबई येथील उच्च न्यायालयाच्या न्यायधिकारात.

दिवाणी अपीलय अधिकारिता क्षेत्र.

दिवाणी संदर्भ क्रमांक 10/1992.

श्री गोपीनाथ वल्द गणपतराव पेनसलवार, वय 50 वर्षे,
धंदा - व्यवसाय, राहणार - लातूर आणि उदगीर,
तालुका - उदगीर, जिल्हा - लातूर. .... अपीलकर्ता.
(मूळ वादि)

- विरुद्ध -

1. महाराष्ट्र राज्य,
मार्फत जिल्हाधिकारी, लातूर
2. तहसीलदार,जिल्हा - लातूर .... उत्तरवादी
(मूळ प्रतिवादि)

अपीलकर्ता आणि उत्तरवादीकरिता कोणीही नाही.

न्यायपीठ : न्यायमूर्ति आर. एम. लोढा, न्यायमूर्ति एस. ए. बोबडे आणि न्यायमूर्ति एस. बी. देशमुख.

दिनांक : 06 ऑक्टोबर, 2006.

मौखिक न्यायनिर्णय : <u>(न्या. आर. एम. लोढा द्वारा)</u>

दिवाणी न्यायाधीश, वरिष्ठ स्तर, लातूर यांनी मुंबई महसूल अधिकार क्षेत्र कायदा 1876 (संक्षिप्त मध्ये '1876 चा कायदा') च्या कलम 13 अंतर्गत या न्यायालयासमक्ष दिवाणी संदर्भ दाखल केला आहे. प्रतिवादीनीं दावा केल्याप्रमाणे 1968 ते 1989 या वर्षांसाठी त्यांच्या 13 मार्च आणि 23 मार्च 1990 च्या नोटिसांमध्ये वादीकडून अकृषक शुल्क वसूल करण्यापासून किंवा प्राप्त करण्यापासून प्रतिवादीनां कायमस्वरूपी मनाई हुकुमाची दखल घेण्यापासून 1876 च्या कायद्याने त्याला प्रतिबंधित केले आहे की नाही याबद्दल त्याने शंका व्यक्त केली आहे.

2. गोपीनाथ यांनी दिवाणी न्यायाधीश वरिष्ठ स्तर, लातूर यांच्या न्यायालयात प्रतिवादी

महाराष्ट्र राज्य मार्फत जिल्हाधिकारी, जि. लातूर आणि तहसीलदार, लातूर यांच्या विरुद्ध दिनांक 13 मार्च 1990 आणि 23 मार्च 1990 च्या नोटिसां द्वारे मागणी केलेले वर्ष 1968 ते 1989 चे अकृषक शुल्क गोळा करण्यापासून किंवा वसूल करण्यापासून कायमस्वरूपी मनाई हुकूम जारी करण्याची प्रार्थना करून त्यांना 1968 ते 1989 या वर्षासाठी अकृषक आकारणी शुल्क वाढवण्यापासून किंवा वर्धित करण्यापासून प्रतिबंधित करण्याकरीता दावा दाखल केला आहे. दाव्यात वादीने असा दावा केला आहे की लातूर येथील ताब्यात असलेल्या नगर भूमापन (भूखंड) क्रमांक 5442 या भूखंडाचा तो मालक होता. सदर भूखंड त्याने नोंदणीकृत खरेदीखताद्वारे निवासी तसेच व्यावसायिक उद्देशाने खरेदी केल्याचा त्याचा दावा आहे. सदर भूखंड 3983 चौरस मीटर चा असून वादीच्या म्हणण्या प्रमाणे त्या भूखंडापैकी 1000 चौरस फुट रहिवासी आणि व्यावसायिक वापरात असून उर्वरित भाग हा खुला आणि रिक्त आहे. सदर भूखंडाचे वर्ष 1968 मध्ये बिगर-कृषी जमिनीत रूपांतर करण्यात आले असे म्हटले आहे. वादीने सदर दाव्यामध्ये म्हटले आहे की त्याने संबंधित अधिकाऱ्याने केलेल्या मूल्यांकनाप्रमाणे 1989 पर्यंतचे सर्व बिगर-कृषी आकारणीचे शुल्क भरले आहे. तथापि, तहसीलदार, लातूर (प्रतिवादी क्रमांक 2) यांनी 11/05/1968 ते 31/07/1990 या कालावधीसाठी बिगर-कृषी आकारणी शुल्कापोटी रुपये 74,304/- मागणीची नोटीस जारी केली. सदर रक्कम जमा करण्यासाठी वादीला तीन दिवसांची मुदत देण्यात आली होती, ती न भरल्यास रक्कम वसूल करण्यासाठी योग्य ती पावले उचलली जातील असेही नोटीसमधे नमूद करण्यात आले होते. त्यानंतर, तहसीलदार, लातूर यांनी रुपये 74,304/- च्या मागणीकरिता वादिची मालमत्ता जप्त करण्यासाठी आणखी एक नोटीस बजावली. वादीने असा दावा केला आहे की नोटीसमध्ये केलेली मागणी आणि तहसीलदार, लातूर यांनी दिलेली उक्त रक्कम वसूल करण्याची धमकी पूर्णपणे बेकायदेशीर आणि कायद्याच्या विरुद्ध आहे ज्यामुळे त्याने दाखल केलेल्या दाव्यात दिवाणी न्यायालयाकडून दिलासा मिळणे आवश्यक आहे.

3. 28 मार्च 1876 रोजी 1876 चा कायदा अंमलात आला. जमिनीच्या महसुलाशी संबंधित बाबींमध्ये आणि इतर पूरक हेतूंसाठी संपूर्ण मुंबई प्रेसिडेन्सीमध्ये दिवाणी न्यायालयांचे अधिकार क्षेत्र मर्यादित करण्यासाठी हा कायदा अधिनियमित करण्यात आला होता. कलम 4 मध्ये विशिष्ट न्यायालयांना विशिष्ट दाव्यांवर प्रतिबंध घालण्याची तरतूद आहे.

4.	यापुढील अपवादांच्या अधीन राहून, कोणतेही दिवाणी न्यायालय खालीलपैकी कोणत्याही बाबींचे अधिकारक्षेत्र वापर करणार नाहीः

.	**(ए)** 1874 चा मुंबई अधिनियम क्र. III नुसार नियुक्त किंवा मान्यताप्राप्त कोणत्याही वंशानुगत अधिकाऱ्याच्या कार्यालयाशी संबंधित कोणत्याही मालमत्तेशी किंवा सध्या अंमलात असलेला इतर कोणताही कायदा, किंवा इतर कोणत्याही ग्राम अधिकारी किंवा सेवकाच्या मालमत्तेशी संबंधित सरकारविरुद्धचे दावे, किंवा

.	अशा कोणत्याही अधिकाऱ्याची किंवा सेवकाची कर्तव्ये पार पाडण्याचा किंवा अशा पदावरून किंवा सेवेतून वगळल्यामुळे झालेली कोणतीही हानी,
किंवा

.	राज्य सरकार किंवा त्या संदर्भात रीतसर प्राधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्याने अंमलात आणलेल्या त्याच कायद्यांतर्गत किंवा त्याच विषयाशी संबंधित त्यावेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही अन्य कायद्याखाली केलेला कोणताही कायद्यांतर्गत कोणताही आदेश रद्द करणे किंवा टाळण्यासाठी दावे; किंवा

.	करारांतर्गत धारण केलेल्या जमिनीशी संबंधित, मंजूर केलेल्या किंवा सरंजाम म्हणून धारण केलेल्या जमिनीशी संबंधित, किंवा इतर राजकीय कार्यकालावर, किंवा प्रांतीय सरकारने घोषित केलेल्या जमिनीशी संबंधित किंवा सेवेसाठी धारण करण्यासाठी त्या वतीने विधिवत अधिकृत केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याविरुद्धचे दावे;

(बी) आक्षेप ......

.	प्रांतीय सरकारने प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही जमीन -महसुलाच्या आकारणीची रक्कम किंवा कोणत्याही मूल्यांकनाचा भार , किंवा

.	मूल्यांकन पद्धती, किंवा असे मूल्यांकन ज्याचे तत्व निश्चित केले आहे, किंवा

.	भूमापन किंवा जमाबंदीच्या अधिसूचनेची किंवा जमाबंदीच्या कालावधी निश्चित करणाऱ्या कोणत्याही अधिसूचनेची वैधता किंवा परिणाम;

.	**(सी)** प्रांतीय सरकार किंवा त्या संदर्भात वरिष्ठ धारकांना किंवा रहिवाशांना, कनिष्ठ धारक किंवा भाडेकरूंकडून त्यांची देणी वसूल करण्यासाठी अधिकृतपणे

अधिकृत केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याने दिलेल्या सहाय्याच्या जमीन-महसुलाच्या वसुलीसाठी कोणत्याही कार्यवाहीशी संबंधित किंवा त्यातून उद्भवणारे दावे. अनियमितता, चूक किंवा फसवणूक वगळता इतर कोणत्याही कारणास्तव जमीन महसुलाची थकबाकी रदद ठरविणारा दावा;

. **(डी)** राजाविरुद्धचे दावे -

(1) जमिनीच्या महसूलासाठी जबाबदार असलेल्या महसूल-सर्वेक्षण किंवा जमाबंदी-नोंदी किंवा गाव-कागदपत्रांमध्ये किंवा वरिष्ठ धारक, कनिष्ठ धारक, भोगवटदार किंवा भाडेकरू म्हणून नोंद करणे; किंवा

(2) महसूल-सर्वेक्षण किंवा जमाबंदीच्या कोणत्याही नोंदीत कोणतीही नोंद करणे किंवा

(3) तशी कोणतीही नोंद वगळण्यात आली किंवा त्यात सुधारणा करण्यात आली;

. **(ई)** 1868 चा मुंबई अधिनियम 4 किंवा त्यावेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही अन्य कायद्याखाली कोणत्याही मालमत्तेची वाटणी झाल्यावर जमिनीचे वाटप किंवा जमीन-महसुलाचे वाटप;

. **(एफ)** राजाविरुद्धचे दावे -

जमिन-महसुल भरण्यापासून पूर्णपणे किंवा अंशतः मुक्त ठेवण्यासाठी किंवा तूर्तास लागू असलेल्या कोणत्याही कायद्याच्या तरतुदींनुसार प्रांतीय सरकारने अधिकृत केलेला कोणताही उपकर किंवा दर रद्द ठरवण्यासाठी जमीन महसूलामध्ये आकारलेली देय किंवा देयके प्राप्त करणे.

[राजाच्या] मालकीच्या रिक्त जमिनीच्या अधिग्रहणाचा आदर करणे

. **(जी)** 1865 चा मुंबई अधिनियम क्रमांक I किंवा त्यावेळी अंमलात असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्याखाली निश्चित केलेल्या सीमांविषयीचे दावे किंवा अशा कोणत्याही कायद्याखाली सक्षम अधिकाऱ्याने पारित झालेले केलेला कोणताही आदेश सीमा चिन्हाबाबत रदद ठरवणेः

परंतु, जर कोणतीही व्यक्ती जमिन-महसुल अंतर्गत जमिन-महसुल भरण्यापासून पूर्णपणे किंवा अंशतः सूट असल्याचा दावा करत असेल तर--

. **(एच)** तूर्तास अंमलात असलेला कोणताही कायदा स्पष्टपणे एखाद्या

व्यक्तीच्या किंवा कोणत्याही वर्गाच्या व्यक्तीच्या बाजूने अस्तित्वात नसताना, सार्वजनिक अभिलेखावर दर्शविल्याच्या आधारावर अशा सूटची स्पष्टपणे पुष्टी करणारा, किंवा ती अस्तित्वात असल्याच्या कारणास्तव स्पष्टपणे सवलत निर्माण किंवा ते विशिष्ट वर्षांच्या कालावधीसाठी अस्तित्वात आहे अशी पुष्टी करणारा, किंवा

. **(आय)** 1863 चा मुंबई अधिनियम क्रमांक II, कलम 1, पहिला खंड, किंवा 1863 चा मुंबई अधिनियम क्रमांक VI, कलम 2, खंड पहिला अंतर्गत प्रांतीय सरकारच्या आदेशाने किंवा एका साधन किंवा सनद द्वारे दिलेले किंवा

. **(जे)** लेखी ब्रिटिश सरकार द्वारे कोणतीही अन्य अशा सूटची स्पष्टपणे लिखित पुष्टी करणे, किंवा अशी सूट तयार करून किंवा पुष्टी करून अनुदान देणे.

. **(के)** एखाद्या न्यायालयाने पारित केलेले न्यायनिर्णय, किंवा 1827 च्या मुंबई नियमन XVII, प्रकरण X, किंवा 1852 च्या कायदा क्रमांक XI अंतर्गत सक्षम अधिकाऱ्याने विधिवत पारित केलेला न्यायनिर्णय, जो विवादात असलेल्या विशिष्ट मालमत्तेला सूट जाहीर करतो, असा दावा दिवाणी न्यायालयात ग्राह्य धरला जाईल."

4 . कलम 5 मध्ये दिवाणी न्यायालयांद्वारे ग्राह्य धरता येण्याजोग्या दाव्यांचे काही प्रकार वगळण्यात आले आहेत. त्यात पुढीलप्रमाणे ....

"**5 ...** दिवाणी न्यायालयांना खालील दावे दाखल करण्यापासून रोखण्यासाठी कलम 4 मधील काहीही ग्राह्य धरता येणार नाहीः

(ए) अशी रक्कम राज्य सरकारने अधिकृत केलेल्या रकमेपेक्षा जास्त आहे किंवा अशी रक्कम जी अगोदर होती त्या कारणास्तव केलेला दावा, किंवा निषेधार्थ अदा केलेल्या, किंवा जमीन महसूल म्हणून वसूल केलेल्या रकमे करीता राज्याविरुद्ध लढाई करण्यासाठी दावे. दावा, भुगतान किंवा वसुली किंवा पूर्णतः किंवा अंशतः परतफेड झाली आहे किंवा वादी किंवा तो ज्याचे प्रतिनिधित्व करतो तो व्यक्ती अशा रकमेसाठी जबाबदार नाही ;

(बी) कोणतेही खाजगी हक्क प्रस्थापित करण्याच्या प्रयोजनार्थ खाजगी पक्षांमधील दावे, जरी ते महसूल-सर्वेक्षण किंवा जमाबंदीच्या कोणत्याही नोंदीत किंवा कोणत्याही गाव-कागदपत्रांमध्ये कोणत्याही नोंदींमुळे प्रभावित होऊ शकतात ;

(सी) वरिष्ठ धारक किंवा भोगवटदार आणि कनिष्ठ धारक किंवा भाडेकरू यांच्यात दावा केलेल्या किंवा त्यांच्याकडून वसूल केलेल्या देय रकमेसंदर्भात दावे;

आणि कलम 4, खंड (जी) मधील काहीही, दिवाणी कारवाईस प्रतिबंध करण्यासाठी ग्राह्य धरले जाणार नाही कोणत्याही जमिनीचा ताबा संपूर्ण भूमापन-क्रमांक किंवा भूमापन-क्रमांकाचा मान्यताप्राप्त हिस्सा असल्याबद्दल सरकारविरुद्धच्या दाव्याव्यतिरिक्त इतर दाव्याची दखल घेण्याकरिता न्यायालये ;

आणि कलम 4 मधील अटींनुसार, दुसऱ्या अनुसूचीत नमूद केलेल्या जिल्ह्यांतील दिवाणी न्यायालयांना, मार्च 1876 च्या अठ्ठाविसाव्या दिवशी अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्याच्या अटींनुसार, ते सरकारविरुद्धच्या दाव्यांवर जी अधिकारक्षेत्रता वापरू शकत होते, ती वापरण्यापासून रोखण्यासाठी कोणतीही गोष्ट ग्राह्य धरली जाणार नाही -

(अ) 1874 च्या मुंबई अधिनियम क्रमांक III अन्वये नियुक्त किंवा मान्यताप्राप्त कोणत्याही आनुवंशिक अधिकाऱ्याच्या कार्यालयाशी संबंधित कोणत्याही मालमत्तेशी संबंधित, किंवा त्यावेळी अंमलात असलेला इतर कोणताही कायदा किंवा इतर कोणताही गाव-अधिकारी किंवा सेवक;

(ब) जमीन महसूल भरण्यापासून जमीन पूर्णतः किंवा अंशतः मुक्त ठेवण्याचा;

(क) जमीन महसूलावर आकारण्यात आलेली किंवा त्यातून देय देयके प्राप्त करणे.

5. कलम 11 मध्ये अशी तरतूद आहे की वादीचा अपील करण्याचा अधिकार संपूर्णपणे वापरल्याशिवाय काही दावे दिवाणी न्यायालयाद्वारे हाताळले जाणार नाहीत.

कलम 11 खालीलप्रमाणे आहेः

"11. कोणताही दिवाणी न्यायालय, कोणत्याही महसूल अधिकाऱ्याच्या कोणत्याही कृती किंवा चुकीबद्दल सरकारविरुद्ध कोणताही दावा चालवणार नाही, जोपर्यंत वादी प्रथम असे सिद्ध करत नाही की, आपला दावा दाखल करण्यापूर्वी त्याने तूर्तास अंमलात असलेल्या कायद्याने परवानगी दिलेल्या अशा सर्व अपीलांना मर्यादेच्या कालावधीत सादर करणे आवश्यक होते असा दावा परवानगी दिलेल्या मर्यादेच्या आत, सादर करणे शक्य होते.

6. कलम 13 हे दिवाणी न्यायाधीशांना जिथे शंका आहे की या कायद्याने त्याला दाव्याची

दखल घेण्यापासून परावृत्त केले आहे का त्या ठिकाणी त्याला उच्च न्यायालयाकडे प्रश्न पाठविण्याचा अधिकार प्रदान करतो. कलाम 13 खालीलप्रमाणे आहे :

> "13. दिवाणी न्यायालयात दाखल केलेल्या कोणत्याही दाव्यात किंवा सादर केलेल्या कोणत्याही अपीलात, न्यायाधीशाला या कायद्यामुळे त्याला दाव्याची किंवा अपीलची दखल घेण्यास प्रतिबंधित केले आहे की नाही अशी शंका असल्यास, तो ते प्रकरण उच्च न्यायालयात पाठवू शकतो.
>
> . उच्च न्यायालय न्यायाधीशांना निर्देश देऊन एकतर दाव्याची कार्यवाही सुरू करण्याचा किंवा दावा परत करण्याचा आदेश देऊ शकते.
>
> . अशा कोणत्याही संदर्भावरील उच्च न्यायालयाचा आदेश सर्वोच्च न्यायालयाकडे अपील करण्याच्या अधीन असेल आणि वर सांगितल्याप्रमाणे वगळता तो अंतिम असेल.

7. कलम 14 मधील इतर गोष्टींबरोबर अशी तरतूद आहे की कलम 13 च्या संदर्भामध्ये ज्यामध्ये किमान तीन न्यायाधीशांचा समावेश असेल अश्याच न्यायपीठासमक्ष सुनावणी केली जाईल.

8. प्रतिवादींनी लिखित निवेदन दाखल करून दाव्यात केलेल्या दाव्यांचा उलगडा केला आहे. दरम्यान, प्रतिकथनाद्वारे असे विधान केले आहे की तहसीलदार, लातूर यांच्याकडून वसुली महाराष्ट्र जमीन महसूल कायदा आणि त्याअंतर्गत तयार केलेल्या नियमांमध्ये नमूद केलेल्या प्रक्रियेनुसार सुरू करण्यात आली आहे आणि तहसीलदारांच्या आदेशाविरूद्ध महाराष्ट्र जमीन महसूल कायद्यात उपाय देण्यात आला आहे.

9. महाराष्ट्र जमीन महसूल कायद्याच्या कलम 247 मध्ये अपील अधिकाऱ्यासमक्ष अपील करण्यासाठी तरतूद आहे. कलम 247 खालीलप्रमाणे आहे -

“247. (1) या कायद्यातील किंवा त्याविरूद्ध तूर्तास अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्यातील किंवा त्याउलट सध्या लागू असलेल्या कोणत्याही कायद्याच्या कोणत्याही स्पष्ट

तरतुदींच्या अभावी, अनुसूची ई च्या स्तंभ 1 मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या महसूल किंवा सर्वेक्षण अधिकाऱ्याने पारित केलेला कोणताही निर्णय किंवा आदेशाविरुद्ध त्या अनुसूचीच्या स्तंभ 2 मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या अधिकाऱ्याला असा निर्णय किंवा आदेश लागू असलेला कायदा, विनिर्दिष्ट अनुसूचीच्या स्तंभ 1 मध्ये पारित झालेले अधिकाऱ्याच्या आदेशाच्या निर्णयाविरुद्ध अपील करता येऊ शकते.

परंतु, कोणत्याही परिस्थितीत अपीलांची संख्या दोनपेक्षा जास्त होणार नाही.

(2) बढतीमुळे पदाचा दर्जा बदलण्याच्या कारणास्तव, कोणत्याही निर्णयाच्या विरोधात किंवा आदेशाच्या विरोधात या कलमांतर्गत त्याच अधिकाऱ्याकडे ज्याने तो निर्णय किंवा आदेश पारित केला आहे अश्या अपील निर्णीत काढण्यास सक्षम अधिकाऱ्याकडे या कायद्याच्या अंतर्गत सदर अपील वर्ग केली जाऊ शकते.

10. कलम 247 अंतर्गत अनुसूची 'ई' नुसार असे दिसते की तहसीलदारांचा आदेश, जिल्हाधिकारी यांनी निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे उपविभागीय अधिकारी किंवा सहाय्यक किंवा उप-जिल्हाधिकारी यांच्या समक्ष अपील सादर करून दुरुस्त करता येऊ शकतो.

11. प्रश्न हा आहे की वादीने तहसीलदारांच्या आदेशाला आव्हान देण्यासाठी तयार केलेल्या दाव्याला 1876 च्या कायद्याच्या कलम 11 अन्वये अपील करण्याजोग्या आदेशाला अवरुद्ध केले आहे का ?

12. येथे हे लक्षात घेण्यासारखे आहे की पक्षकारांच्या युक्तिवादाच्या आधारे न्यायचौकशी न्यायालयाने एक मुद्दा तयार केला आहे की: अकृषक शुल्क वाढवण्याबाबत तहसीलदार, लातूर यांचा आदेश अधिकार क्षेत्राशिवाय आहे का ?

13. आमच्या दृष्टीने 1876 च्या कायद्याचे कलम 11 महसूल अधिकारीला जिथे कार्यक्षेत्र अधिकारिता नाही अश्या ठिकाणी अभिप्रेत असलेल्या कार्यवाहीशी संबंधित दावा चालवण्यात अडथळा निर्माण करतो असे म्हणता येणार नाही, असे म्हणण्यास हरकत नाही

की जेथे प्राधिकारी अधिकार क्षेत्राशिवाय कार्य करते किंवा आदेश पारित करण्याचा हेतू आहे, अश्या अधिकार क्षेत्राशिवाय आदेश निरर्थक आणि शून्य आहे. **अब्दुलमियां अब्दुलरहिमन -विरुद्ध- गव्हर्नमेंट ऑफ बॉम्बे व्हॉल्युम XLIV (1942) द बॉम्बे लॉ रिपोर्टर 577** या प्रकरणात न्यायालयाच्या पूर्ण न्यायाधीश मंडळाने दिलेल्या निर्णयाचा फायदा आम्हाला मिळाल्याने, आम्हाला या पैलूवर दीर्घ चर्चा करणे आवश्यक वाटत नाही. या न्यायालयाच्या पूर्ण न्यायाधीश मंडळाला 1876 च्या कायद्याच्या कलम 11 वर विचार करण्याची संधी होती. या प्रकरणातील या न्यायालयाच्या पूर्ण न्यायाधीश मंडळाने काही निर्णयांचा विचार केला जसे की **सुरणांना -विरुद्ध- सेक्रेटरी ऑफ स्टेट फॉर इंडिया, 2 बॉम. एल. आर. 261; मालकाजेप्पा -विरुद्ध- सेक्रेटरी ऑफ स्टेट फॉर इंडिया, 14 बॉम. एल. आर. 332; रसूलखान हमदखान -विरुद्ध- सेक्रेटरी ऑफ स्टेट फॉर इंडिया, 17 बॉम. एल. आर. 513; धानजी -विरुद्ध- सेक्रेटरी ऑफ स्टेट, 23 बॉम. एल. आर. 279; पटदया -विरुद्ध- सेक्रेटरी ऑफ स्टेट, 25 बॉम. एल. आर. 1160; सुल्लेमान -विरुद्ध- सेक्रेटरी ऑफ स्टेट, 30 बॉम. एल. आर. 431 आणि मणिभाई -विरुद्ध- नाडियाड सिटी मुनिसिपालिटी 28 बॉम. एल. आर. 1465** आणि कायदेशीर स्थितीचा निष्कर्ष याप्रमाणे काढला -

> "त्या प्रकरणांनी हे तत्त्व प्रस्थापित केले आहे की, जिथे आदेश पारित करण्याचा हेतू असलेला प्राधिकारी अधिकार क्षेत्राशिवाय काम करत आहे, तिथे कथित आदेश हा केवळ शून्य आहे, जसे सर लॉरेन्स जेनकिन्स यांनी म्हटले आहे कि, तो केवळ कागदी कचरा आहे आणि त्या आदेशाला आक्षेप घेणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीने तो रद्द करण्यासाठी अर्ज करणे आवश्यक नाही. जरी त्याने तो रद्द करण्यासाठी पावले उचलली नाहीत तरी जेव्हा तो त्याच्या विरुद्ध मांडल्या जाईल तेव्हा तो त्याच्या अवैधतेवर अवलंबून राहू शकतो. महाधिवक्ता त्या प्रकरणांद्वारे स्थापित केलेल्या प्रस्तावावर विवाद करत नाहीत, परंतु ते म्हणतात की हे तत्त्व बॉम्बे रेव्हेन्यू ज्युरीसडिक्शन अॅक्टचे कलम 11 ला लागू होत नाही. जेव्हा अपील करणे शक्य असते तेव्हाच चालते परंतु जेव्हा ते बंधनकारक असते त्यावेळी नाही. तत्त्व का लागू करू नये हे पाहणे मला कठीण वाटते. जर खरे तत्त्व असेल तर, त्या प्रकरणांत ठरविल्याप्रमाणे, निर्णीत प्रकरण, त्याचे आदेश किंवा अधिकारक्षेत्राशिवाय पारित

होणारे आदेश हे रद्दबातल आहे, तर ते कोणत्याही अधिकाराला जन्म देऊ शकत नाही, अगदी अपीलच्या अधिकारालाही नाही.

14. न्यायालयाच्या पूर्ण न्यायाधीश मंडळाने असा निकाल दिला होता की, कठोर भाषेत दिलेला आदेश, जो अवैध आहे, तो आदेश नाही. पुढे असे मानण्यात आले आहे की, जेथे महसूल अधिकाऱ्याने अवैध असे कृत्य करणे किंवा आदेश पारित करणे अभिप्रेत आहे, तेव्हा त्याची कृती 1876 च्या अधिनियमाच्या कलम 11 अन्वये प्रतिबंध उपस्थित करण्यासाठी कार्य करत नाही.

15. अब्दुल्लामियां अब्दुलरहमान (उपरोल्लेखित) यांच्या प्रकरणात पूर्ण न्यायाधीश मंडळाच्या मताशी आम्ही पूर्णपणे सहमत आहोत.

16 . तहसीलदार, लातूर यांनी अकृषक शुल्क वाढवण्याबाबत दिलेला आदेश अधिकारक्षेत्राशिवाय आहे की नाही, असा मुद्दा न्यायचौकशी न्यायालयाने आधीच उपस्थित केल्यामुळे दिवाणी न्यायालयाला कोणतेही अधिकार क्षेत्र नाही असे कोणत्याही कल्पनेच्या जोराशिवाय म्हणता येईल का? वास्तविक या परिस्थितीमध्ये, वादीने दिवाणी न्यायालयासमोर दाखल केलेल्या दाव्याचा विचार करण्यात कलम 11 हा अडथळा आहे असे म्हणता येणार नाही.

17. आम्ही या संदर्भाला उत्तर देतोः

. तहसीलदार, लातूर ह्यांनी पारित केलेला आदेश बेकायदेशीर व कोणत्याही कायदेशीर प्राधीकाराविना असल्यामुळे त्या आदेशाला मुंबई महसूल अधिकारक्षेत्र कायदा 1876 च्या कलम 11 अन्वये दिलेले आव्हान नियमित दिवाणी दावा क्रमांक 224/1190 चालविण्यास प्रतिबंध करत नाही.

18. त्यानुसार आदेश .

(आर. एम. लोढा, न्या)

(एस. ए. बोबडे, न्या)
(एस. बी. देशमुख, न्या)

अस्वीकरण

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या / तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरीता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणीकरिता वैध मानला जाईल."